

Corona Virus'e Sosyo-Dini Bir Yaklaşım

A Socio-Religious Approach to the Coronavirus

Niyazi Akyüz

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı

Prof. Dr., Ankara University, Faculty of Theology, Department of Sociology of

Religion, Ankara, Türkiye.

E-posta: niyaziakyuz06@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-8806-0849

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December

Geliş/Received: 01 Kasım/November 2024

Kabul/Accepted: 28 Aralık/December 2024

Yayın/Published: 31 Aralık/December 2024.

Atıf/Cite As

Akyüz, Niyazi. "Corona Virus'e Sosyo-Dini Bir Yaklaşım". *Demokrasi Platformu Dergisi*, (2024), 13/41, 141-154.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Niyazi Akyüz)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Niyazi Akyüz % 100

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi/> **E-mail to:** demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Publisher Sosyal Politikalar ve Ekonomi Derneği, Ankara-Türkiye.

Öz

2019 yılının sonlarında Çin’de ortaya çıktığı bilinen ‘Covid-19’ ismi verilen yeni bir ‘Corona Virüs’, kısa zamanda bütün dünyaya yayılmış, ve herkesi esir almıştır. Küreselleşme sürecinde kitle iletişim araçları vasıtasıyla birbirine bağlanan dünyamız bir ‘ağ toplumu’ haline gelmiş, dünyanın çeşitli ülkelerindeki salgın haberleri kısa sürede yayılmıştır. Dünyamız yüzbinlerce insanın hayatını kaybettiği ve milyonlarcasının yaşamak için mücadele ettiği küresel bir hastane haline gelmiştir. Art arda sokağa çıkma yasakları ilan edilmiş, karantina tedbirleri arasında insanlar adeta bir hapisanenin parmaklıkları arkasında hapsolmuş, kendilerini mutsuz, hasta, umutsuz ve yalnız hissetmeye başlamıştır. Öyle ki, aynı mekânda yaşayan insanların arasına bile ‘sosyal mesafe’ler girmiştir. İnsanlar en yakınındakilerle bile fiziki temastan çekinir; ebeveynler çocuklarına, aile büyükleri birbirine, büyük anne ve büyük babalar torunlarına sarılmaya cesaret edemez ve birbirlerine duygularını sarılarak aktaramaz hale gelmişlerdir. Akrabalar, komşular, arkadaşlar ve akranlar görüşemez, aileler birbirini ziyaret edemez olmuştur. Bu çalışma, COVID-19 pandemisinin sosyo-dini etkilerini incelemekte ve toplumun dini ile sosyal yaşamında meydana gelen değişimleri, insan davranışları üzerindeki etkileriyle birlikte ele almaktadır. Pandemi sürecinde sosyal ilişkiler, dini pratikler ve toplumsal dayanışma biçimlerinde yaşanan değişiklikleri analiz etmeyi ve bu süreçte ortaya çıkan olumlu ile olumsuz etkileri ortaya koymayı amaçlayan çalışma, COVID-19’un yalnızca fiziksel sağlık üzerindeki etkilerini değil, bireylerin psikolojik ve sosyal durumları üzerindeki etkilerini de inceleyerek toplumsal dayanışmanın ve dini motivasyonların bu dönemdeki rolünü anlamada önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Nitel yöntemle yürütülen araştırmada, dini liderler ve farklı yaş gruplarından katılımcılarla yapılan görüşmeler ve anket verileri analiz edilmiş; literatür taraması, vaka analizleri ve saha araştırmalarından yararlanılmıştır. Araştırma bulguları, toplumda dini inançların güçlenmesi ve dua gibi manevi destek mekanizmalarına yönelimin arttığını; sosyal mesafe ve karantina süreçlerinin aile içi iletişimi güçlendirmekle birlikte bazı çatışmaları da tetiklediğini; salgının, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın önemini öne çıkarırken bireysel bencillik ve fırsatçılık gibi olumsuz davranışları da ortaya çıkardığını göstermektedir. Ayrıca, yaşlıların izolasyonunun psikolojik sorunları artırdığı, dini liderlerin ise toplumsal moral desteği sağlama konusunda önemli roller üstlendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Corona Virüs, Pandemi, Sağlık, Sosyal Değişim, Sosyal İlişkiler, Dini Hayat.

Abstract

Emerging in China at the end of 2019, the novel coronavirus known as 'COVID-19' rapidly spread across the globe, bringing societies to a standstill. In an era of globalization, the world—interconnected through mass communication tools—has transformed into a 'network society,' enabling the rapid dissemination of pandemic-related news across different countries. The world has effectively turned into a global hospital, where hundreds of thousands lost their lives and millions struggled to survive. Successive lockdowns and quarantine measures confined individuals behind what felt like prison bars, leaving them feeling unhappy, sick, hopeless, and isolated. Even among those sharing the same physical space, 'social distancing' became the new norm. People grew hesitant to engage in physical contact, with parents avoiding close interaction with their children, elderly family members distancing themselves from one another, and grandparents refraining from hugging their grandchildren to express emotions. Relatives, neighbors, friends, and peers could no longer meet, and families were unable to visit one another. This study examines the socio-religious impacts of the COVID-19 pandemic, focusing on changes in religious and social life as well as their effects on human behavior. It aims to analyze the transformations in social relations, religious practices, and forms of communal solidarity during the pandemic, highlighting both positive and negative consequences. By exploring not only the physical health impacts of the pandemic but also its psychological and social dimensions, this research serves as a critical resource for understanding the role of social solidarity and religious motivations during this challenging period. Conducted using qualitative methods, the study draws on interviews with religious leaders and participants from diverse age groups, supplemented by surveys, literature reviews, case studies, and field research. The findings indicate an increase in the strength of religious beliefs and a heightened reliance on spiritual support mechanisms such as prayer. Social distancing and quarantine measures, while strengthening intra-family communication, also triggered certain conflicts. The pandemic underscored the significance of social solidarity and mutual aid but also revealed negative behaviors such as individual selfishness and opportunism. Furthermore, the isolation of the elderly exacerbated psychological distress, whereas religious leaders played a pivotal role in providing moral support to the community.

Keywords: Coronavirus, Pandemic, Health, Social Change, Social Relations, Religious Life.

Giriş

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri toplumların ve insanlığın hayatını derin bir şekilde etkileyen siyasi, ekonomik ve kültürel hayatını sarsan büyük felaketler, deprem, sel ve kuraklıklar gibi tabii afetlerin misallerine çokça rastlanmıştır. Toplumların hayatında bu afetlerin sonuçları çok yıkıcı olmuştur (Çapcıoğlu, Kaya, 2021, 9). Bu yıkıcı sonuçlarda, insanın sorumluluğundan söz edilse bile, faturayı tamamen ona çıkarmak haksızlık olur. Ancak bireylerle birlikte çeşitli toplumlarda siyasi liderlerin sebep olduğu büyük savaşlar da biyolojik, ekonomik ve toplumsal çöküşlere yol açtığı bilinmektedir. Tarihi belgeler, insanlığın başına büyük felaketler getiren salgın hastalıkların, milyonlarca insanın hayatına mal olduğunu göstermektedir. Mesela 20. yüzyılın başlarında İspanya'da ortaya çıkan salgının büyük bir yıkım getirdiği ve toplumsal krizlere sebep olduğu bilinmektedir. İki büyük dünya savaşının ve büyük salgınların toplumlarda yarattığı ağır tahribatlar düşünülünce, bu olaylar 'sosyal felaketler' olarak kavramsallaştırılabilir (Çapcıoğlu, Kaya, 2021, s. 11). Bu felaketlerden kimilerinin etkileri, belli toplumlarla sınırlı kalmış, ancak kimileri bütün dünyayı içine alarak küresel ölçekte ağır yıkımlar yaratmıştır.

2019 yılının sonlarında Çin'de ortaya çıktığı bilinen 'Covid-19' ismi verilen yeni bir 'Corona Virüs', kısa zamanda bütün dünyaya yayılmış, ve herkesi esir almıştır. Küreselleşme sürecinde kitle iletişim araçları vasıtasıyla birbirine bağlanan dünyamız bir 'ağ toplumu' haline gelmiş, dünyanın çeşitli ülkelerindeki salgın haberleri kısa sürede yayılmıştır. Dünyamız yüzbinlerce insanın hayatını kaybettiği ve milyonlarcasının yaşamak için mücadele ettiği küresel bir hastane haline gelmiştir. Art arda sokağa çıkma yasakları ilan edilmiş, izolasyon karantina tedbirleri arasında insanlar adeta bir hapisanenin parmaklıkları arkasında hapsolmuş, kendilerini mutsuz, hasta, umutsuz ve yalnız hissetmeye başlamıştır. Öyle ki, aynı mekânda yaşayan insanların arasına bile 'sosyal mesafe'ler girmiştir. İnsanlar en yakınındakilerle bile fiziki temastan çekinir; ebeveynler çocuklarına, aile büyükleri birbirine, büyük anne ve büyük babalar torunlarına sarılmaya cesaret edemez ve birbirlerine duygularını sarılarak aktaramaz hale gelmişlerdir. Akrabalar, komşular, arkadaşlar ve akranlar görüşemez, aileler birbirini ziyaret edemez olmuştur (Çapcıoğlu, 2021, 119-120).

Salgının yayılmasıyla birlikte sivil hayatta insanlar çevrelerindeki diğer insanlarla ilişkilerini minimum düzeye indirirken, karantina ve sokağa çıkma yasakları ile birlikte, kamu ve özel sektör çalışanları evlere kapanmıştır. Zamanının

çoğunu evde geçirmeye başlayan bu insanlar, adeta evini ve birinci derece yakınlarını yeniden tanımaya zorlanmıştır. Ülkemizde sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte, sosyal medya hesabında icrayı faaliyet gösteren, eşi ve çocuklarıyla zaman geçiren, onlarla çeşitli ev içi etkinliklerde ve birlikte oynadıkları oyunların heyecanını yeniden idrak eden insanların sayısında büyük artış görülmüştür. Öyle ki salgın sürecinde evde kalmak, çekirdek aile fertleri arasındaki paylaşım, iletişim, etkileşim ve yardımlaşma kültürünü yeniden canlandırmıştır. Fakat evde kalma süresi uzayınca aile içi çatışma haberleri medyaya yansımaya başlamıştır. Kitle iletişim araçları ve sosyal medyada, basit sebeplerle eşler arası şiddet, ebeveynlerle çocuklar arasında, akraba ve komşularla çatışma haberleri önemli bir yer tutmuştur.

Bu büyük salgının aileler üzerindeki etkileri, sadece çekirdek aile üzerinde görülmemektedir. Fazla yaygın olmasa bile geniş ailelerde yakınlarıyla birlikte veya yalnız yaşayan yaşlı bireylerin durumu da bu süreçte üzerinde durulan konular arasında yer almıştır. Yaşlılara yönelik hem dünyada hem de ülkemizde başta sokağa çıkma yasağı ve kısıtlaması olmak üzere çeşitli tedbirler alınmıştır. Salgının en çok zarar verdiği çocuklarla birlikte yaşlılara yönelik bu izolasyon sürecinde, onların yakınlarıyla sosyalleşme eylemleri büyük ölçüde kısıtlanmış ve olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Öyle ki eşiyle, yakınlarıyla veya yalnız yaşayan yaşlıların sosyalleşme davranışları ev içi ile sınırlanmıştır (Çapcıoğlu, Akyüz, 2023, 55-60).

Bu salgından hem bütün dünya hem de toplumumuz olumsuz etkilenmiştir. Gelişmiş ve gelişen bütün ülkeler, daha önce hiç karşılaşmadıkları yeni bir 'düşman' ile muhatap olmuştur. Küresel olarak bütün dünya zor günler geçiriyor. Yeni durumu anlamaya ve yönetmeye çalışıyor. Bu mücadelenin ne kadar süreceği bilinmiyor. Bu öyle büyük ve amansız bir felaket ki ülkeler, bir taraftan salgının yayılmasını önlemek için toplumsal hayata çeşitli kısıtlamalar getiriyor, bir taraftan da bu kısıtlamalar bireysel hayatın sosyalleşme ortamlarını ve özgürlükleri de etkiliyor.

Küresel olarak dünya, 2008 yılındaki büyük ekonomik buhrandan sonra 21. asrın, ikinci büyük sağlık kriziyle karşılaştı. Aslında bu salgın, sadece insanları hayattan koparmıyor, aynı zamanda virüsün yayılmasını önleyici kısıtlamalar dolayısıyla ekonomik hayatı da derinden sarsıyor. Çeşitli ülkeler, gelişmişlik düzeyine göre ekonomik ve sosyal hayatı düzenlemek için yeni tedbirler alıyor ve yeni politikalar geliştirmek zorunda kalıyor. Bu tedbirlerin amacı, bu büyük salgının sebep olduğu insan ölümlerini ve izolasyonlardan kaynaklanan ağır ekonomik tahribatı azaltmaktır. Yani ülkeler, insan ölümlerini ve iktisadi kayıpları hafifletmek

için bir çare bulmaya çalışıyor. Bütün dünya, kriz sürecini mümkün olduğu kadar iyi yönetebilmek ve iktisadi tahribatı hafifletebilmek için büyük bir mücadele veriyor. Salgın sürecinde uzun zamandan beri restoran ve kafeler kapanmış, fabrikalar üretimi durdurmuş, okullar tatil edilmiş, kalabalık insan topluluklarının katıldığı toplantılar ve iptal edilmiş, kamu görevlileri ile özel sektör çalışanları uzaktan çalışma düzenine başlamış, insanlar sadece zorunlu ihtiyaçları için dışarı çıkabilmiş, 65 yaş üstündeki ve 20 yaş altındaki fertler eve kapatılmış, toplu taşıma araçlarının kullanılması bir hayli azalmış durumdadır. Salgın ortaya çıktığından beri sayısı her geçen gün katlanarak artan vakalar ve can kayıplarının acısıyla insanlar, kitle iletişim araçları ve sosyal medya haberlerine dikkat kesilmiştir. Farklı kitle iletişim ve sosyal medya kanallarından yayılan haberlerin, fertlerin ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerinde yarattığı tahribat, Corona Virüs'ün insan ölümlerine yol açan tahribatıyla adeta yarışmaktadır.

Corona Virüs'ün dünyaya saldığı korkuyu, birincisi sağlıkla ilgili, ikincisi insanların hayatının kısıtlanması ve eve kapanması sebebiyle ekonomilerin durma noktasına gelmesi ile ilgili olarak değerlendirdiğimizde küresel çapta endişeli ve korku içindeki insan manzaralarını fark etmek için kâhin olmaya gerek yoktur. Ancak salgının ortaya çıkmasının sosyolojik ve psikolojik açıdan olumsuz sonuçlarının yanında biz burada, bu olaydan olumlu olarak faydalanma imkanlarımızın olduğunu da düşünmekteyiz. Bu çalışma, COVID-19 pandemisinin sosyo-dini etkilerini incelemekte ve toplumun dini ile sosyal yaşamında meydana gelen değişimleri, insan davranışları üzerindeki etkileriyle birlikte ele almaktadır. Pandemi sürecinde sosyal ilişkiler, dini pratikler ve toplumsal dayanışma biçimlerinde yaşanan değişiklikleri analiz etmeyi ve bu süreçte ortaya çıkan olumlu ile olumsuz etkileri ortaya koymayı amaçlayan çalışma, COVID-19'un yalnızca fiziksel sağlık üzerindeki etkilerini değil, bireylerin psikolojik ve sosyal durumları üzerindeki etkilerini de inceleyerek toplumsal dayanışmanın ve dini motivasyonların bu dönemdeki rolünü anlamada önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Nitel yöntemle yürütülen araştırmada, dini liderler ve farklı yaş gruplarından katılımcılarla yapılan görüşmeler ve anket verileri analiz edilmiş; literatür taraması, vaka analizleri ve saha araştırmalarından yararlanılmıştır. Araştırma bulguları, toplumda dini inançların güçlenmesi ve dua gibi manevi destek mekanizmalarına yönelimin arttığını; sosyal mesafe ve karantina süreçlerinin aile içi iletişimi güçlendirmekle birlikte bazı çatışmaları da tetiklediğini; salgının, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın önemini öne çıkarırken bireysel bencillik ve fırsatçılık gibi olumsuz davranışları da ortaya çıkardığını göstermektedir.

Ayrıca, yaşlıların izolasyonunun psikolojik sorunları artırdığı, dini liderlerin ise toplumsal moral desteği sağlama konusunda önemli roller üstlendiği tespit edilmiştir.

1. Corona Virüs'e İyimser Bir Bakış Mümkün mü?

Her şeyden önce iletişim imkanlarımızın ve kanallarımızın çeşitlendiği, bilimsel bilgi üretiminin ve bilimsel verilere ulaşımın kolaylaştığı ve hızlandığı günümüzde, ülkemizde bilimin ulaştığı seviyenin azımsanmayacak derecede yüksek olması, ancak bilime verilen önemin düşüklüğü açısından baktığımızda, gelişmekte olan ülkemizde Corona Virüs salgınıyla mücadele ederken bilim insanlarının fikirlerine daha fazla itibar edildiğini sevinerek gözlemlemekteyiz. Bu süreçte halkımız, medyada tıp otoritelerinin bilimsel açıklamalarına odaklanmış olsa da, bu açıklamalara verilen önemin uzun vadeye yayılan olumlu etkilerinin zihinsel kodlarımızda kalıcı olarak yerleştiğini söyleyebiliriz. Salgın hastalığın teşhis ve tedavisi sürecinde, tıp otoriteleri ve sağlık çalışanlarının ihmal ve kusurları vesilesiyle yaşadığımız olumsuzluklardan kaynaklanan olumsuz gözlem ve düşüncelerin, çeşitli samimi ortamlarda ve medyada ifade edilişleri hepimizin malumudur. Bunlar genel kabuller olmasa da toplumun ağırlıklı kesiminin bu olumsuzlukları genelleştirme eğilimlerinin yaygın olduğunu biliyoruz. Salgının kontrol altına alınması amacıyla devlet otoritelerinin aldıkları tedbirlerin, bu tedbirlerin uygulanması için medyadaki bilinçlendirme kampanyalarının ve yaptırımların da etkisiyle sağlık çalışmalarında uygulanan kurumsal disiplinin, sağlık sektöründe çalışanların aylarca evlerine gidememeleri gibi fedakarlıklarının, bir can kurtarabilmek için belki kendi sağlığını tehlikeye atmasının medyada vurgulanmasının halkımız nezdinde, sağlık sektörü çalışanlarının itibarlarının artmasına sebep olduğunu da gözlemlemekteyiz.

Corona Virüs'le mücadele sürecinde, iyi yönetebilirsek olumlu sonuçlar alabileceğimiz alanların biri aile içi iletişim alanıdır. Toplum olarak iyi örgütlenebilmiş bir insan profilimizin olmadığı, sosyal bilimle uğraşanların iyi bildiği bir husustur. Bu durumun çeşitli sebepleri sayılabilir. Ancak biz bu etkenlerin sebep olduğu olumsuz sonuçların, biraz iyi niyetli gayretlerle olumlu yöne doğru çevrilebileceğini düşünüyoruz. Corona Virüs'le mücadele ederken bir çok kişinin evlerde izole edildiği günlerde, farklı etkenlerle bozulan aile içi iletişimin, aile fertlerinin yeniden sosyalleşebilmesi için karşımıza önemli fırsatlar çıkardığını gözlemliyoruz. Ailede ebeveynlerle çocukların, genç olsun yaşlı olsun, çeşitli ekonomik güçsüzlüklerin yansması sonucu oluşan davranış bozukluğu, heveslere kapılma, bilgisizlik, yanlış iletişim yöntemleri uygulama vb. sebeplerle bozulan aile

İçerik iletişiminin, evin içinde zorunlu ve uzun süre birlikte bulunmaları, bir taraftan ebeveynin, çocuklarının bazı özelliklerini daha yakından tanımalarına vesile olur. Ayrıca çocukların, anne-babalarıyla bozulan ilişkileri sonucunda oluşan ön yargı veya olumsuz tutumlarını gözden geçirme, onları yeniden değerlendirme ve onlarla yeniden iletişim kurma imkanlarını elde etmeleri için fırsatlar bulunduğunu değerlendiriyoruz. Corona Virüs'ün, ebeveynleriyle veya diğer kardeşleriyle daha fazla vakit geçirmek ve onlarla sosyalleşmek ihtiyacında olan çocukların bu ihtiyacının karşılanması için önemli fırsatları önümüze sunduğunu görmeliyiz.

Salgınla mücadele sürecinde önümüze fırsatlar sunan alanlardan diğeri, yaşlılarımızla kuracağımız iyi ilişkiler olabilir. Esasen geleneksel değerlerimiz arasında olan yaşlılarımız, bu süreçte her ne kadar eve kapatıldıysa da, salgın sürecinde ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçları başka bir gözle de bakabilmemizin imkanı olabileceğini düşünüyoruz. Şöyle ki bu süreçte yaşlılarımızı salgından uzak tutmak ve onların sağlıklarını koruma hususunda, bütün toplumsal kesimlerce daha fazla özen gösterilmesi, belki çeşitli sebeplerle ihmal ettiğimiz, sosyolojik ve psikolojik sorunlarına duyarsız kalabildiğimiz, kısaca unutulmaya yüz tutmuş yaşlılarımızı bize hatırlattığı için Corona Virüs'e, teşekkür bile etmeliyiz.

Salgınla mücadele sürecinde örgün eğitimin ve okul sınavlarının yüz yüze yapılamadığı, sanal ortamda yapıldığı herkesin malumudur. Ancak bu süreçte sanal sınavların sağlık açısından güvenli olmasına rağmen hem öğrencinin mevcut bilgisini gerçekten ölçme bakımından güvenli olmadığı hem de seçici olmadığı da anlaşılmıştır. Türkiye genelinde yapılan ve bilenle bilmeyeni titizlikle ayırt edebilen ve seçici olan büyük sınavların yüz yüze yapılmak zorunluluğu dolayısıyla, çocuklarımızın sınav heyecanı ile fiziksel mesafe kurallarına uyulmasında yaşanacak olumsuzluklar dolayısıyla sağlıklarını tehlikeye atmamak için, sınav süresi ve geliş gidiş saatlerini kapsayacak zaman içerisinde Türkiye genelinde sokağa çıkma kısıtlaması getirilmesi, bir taraftan gençlerimize ve çocuklarımıza toplum olarak verdiğimiz önemin göstergesi olurken, diğer taraftan, bu konuda ihmal olan ebeveynlere de hedef davranış konusunda yol göstermiş olmaktadır.

Corona Virüs sürecinde, temizliğe İslamiyet'in verdiği önemin, toplumumuzda ve dünyada ne gibi bir faydaya yönelik olduğu açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. İnsan sağlığı için temizliğin önemi dini olarak yüzyıllardır vurgulanmasına rağmen toplumlar, temizlik konusuna, kültürel kodları ve toplumsal örgütlenme çerçevesinde riayet ediyorlardı. Ama artık bütün dünya temizliğin öncelikle insan

sağlığı açısından çok önemli olduğuna tecrübe yoluyla ikna olmuş durumdadır. Ayrıca bu süreçte toplumumuzda Hz. Muhammed'in salgın hastalıkların görüldüğü yerlerden uzak durulması ile ilgili bir hadisine atıf yapılarak salgınla mücadelede kullanılması, İslam'ın bu konuyla ilgili görüşünü de ortaya koyarken, aynı zamanda Peygamberimizin dünyevi hayata ne kadar gerçekçi baktığını ve aklını ne kadar iyi kullandığını da göstermektedir. Bu durumu, kimliğini Müslümanlıkla tanımlayanları aklını kullanma konusunda benzer davranış ve tutumlara yöneltmesi açısından olumlu görmekteyiz. Ayrıca doğal afetleri İslam'dan uzaklaşma ile izah eden muhafazakâr toplum kesimlerinin, bütün dünyayı tehdit eden ve dindar-dinsiz, Hıristiyan-Müslüman ayırt etmeden öldüren böyle bir virüsün yaptıklarından ders alarak, doğal afetlerin verdiği zararların dinle bir ilgisi olmadığı anlayışına yönelme ihtimali de olumlu olarak değerlendirilebilecek bir durum olsa gerek. Ülkemizde, depremin verdiği zararları bile dinden uzaklaşma ve iman zafiyetiyle izah edenleri görünce, toplumumuzun aklını kullanma, fizik ve sosyal olayları değerlendirmede bilime ve objektif bakışa ne kadar ihtiyacı olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Corona Virüs'le mücadele sürecinde eğitimin bütün düzeylerinde zorunlu olarak dersler ve sınavlar online yapılmıştır. Sınavın online yapılması, öğrencilerin sınav sırasında denetlenmelerini imkansız kılmıştır. Bu sebeple bazı öğrencilerin bu sınavda aldığı notların yüksekliği, sınav sorularına cevap verirken yardım almış olabilecekleri ihtimalini gündeme getirmiştir. Bu durumda ülkemizdeki sorunlardan birinin dinden uzaklaşma değil, davranışların ahlak kriterinden uzaklaştığı görüşümüzü kuvvetlendiren bir gelişmedir. Böylece virüs salgını, toplumumuzun önemli sorunlarından birini anlamamızı da sağlamış durumdadır.

Salgınla mücadele ettiğimiz bu süreçte olumlu değerlendirebileceğimiz bir başka alan, dijital olarak yapabileceklerimiz konusunda bize yol göstermektedir. Gerek kamu kurumları gerekse özel şirketler ve bankalarda yapılacak işlerde önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Artık birçok işlemin dijital ortamda yapılması mümkün hale gelmiştir.

Corona Virüs ile mücadele sürecinde insanların dini hayatında ve dini algılarında ne gibi gelişmeler olmuştur, sorusuna cevap vermek için iki önemli araştırmaya göz atmamız gerekecektir.

2. Pandemi Döneminde Yapılan Sosyo-Dini Araştırmalarda Dini Hayat Verileri

2.1. Pandemi Dönemi Araştırmalarındaki Olumlu Sonuçlar

13 ile 19 Temmuz 2020 arasında Pew Araştırma Merkezi'nin 10.211 gönüllü üzerinde yaptığı bir araştırmada, katılımcılara "koronavirüs salgınıyla başa çıkmada yardımcı olması için aşağıdakilerden her birini hangi sıklıkla yaparsınız?" diye bir soru yöneltmiştir. Amerikalıların yaklaşık % 70'i Covid-19 salgınıyla başa çıkmada duanın gücüne inanmaktadır. Her gün dua eden Amerikalıların oranı % 43, haftada bir gün dua edenler % 12, ayda bir defa dua edenlerin oranı % 4, ayda bir defadan daha az dua ettiğini ifade edenlerin oranı % 9'dur. Bu araştırmaya göre Amerika'daki gönüllülerin % 31'i hiç dua etmediğini beyan etmektedir. Amerikalıların yarısına yakını ayda en az bir kere dini metin okumaktadır. Amerikalıların % 90'a yakını, akrabaları ve arkadaşlarıyla sesli ya da görüntülü olarak telefonla periyodik olarak görüşmektedir. Katılımcıların sosyal medya ya da kitle iletişim araçları kullanımları yakın ve uzak çevresiyle sınırlı değildir. Covid-19 Pandemisi döneminde evde kalan süreler uzayınca serbest zamanlarında televizyon ya da film izlediğini söyleyenlerin oranı % 95'tir. Araştırmaya katılanların % 73'ü ekran karşısında geçirdiği sürenin bir hayli yüksek olduğunu ifade etmiştir (McClain, 2020).

Afet zamanlarında Yüce Varlık'la kurulan ilişkiyi güvenli bir sığınak görme eğiliminin arttığı iyi bilinmektedir. Dünyada ve ülkemizde yapılan araştırmaların verilerine göre, özellikle duanın, büyük felaketlerin ortaya çıkardığı yıkıcı etkilerle sarsılan ruh sağlığımızı onarma gücüne sahip olduğu kanıtlanmıştır (Kula, 2002; Koç 2005; Argyle 2006; Yapıcı 2007). Büyük felaketlerin sebep olduğu yıkımlarla başa çıkma konusunda insanların yetersiz kaldığı zamanlarda duanın yanında, ibadetlerin, özellikle toplu ibadetlerin yüksek bir manevi enerjiyi sağladığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede aynı araştırmada gönüllülere sorulan "geçtiğimiz ayda kilise, sinagog, mescit veya diğer ibadet mekânlarına katılım sağladınız mı?" sorusuna, katılımcıların % 12'si "evet" cevabını vermiştir. Böyle bir cevabın alınmasında, Covid-19 pandemisinin güçlü etkisi devam ederken insanların toplu olarak bir arada bulunduğu mekânlardan uzak durma ikazlarını dikkate almalarının rolü olduğu açıktır. Aynı şekilde gönüllülerin benzer bir soruya verdiği cevaplar da bu sonucu destekliyor. Örneğin, "geçtiğimiz ay dini hizmetleri televizyondan ya da çevirim içi izlediniz mi?" sorusuna gönüllülerin verdiği "evet" cevabının, ibadet mekânlarına katılanların neredeyse üç misli (% 33) olduğu anlaşılmaktadır.

Amerikalı gönüllülere geçen ay televizyonda ya da online din hizmetlerinden ne kadar memnun kaldıkları sorulmuştur. Araştırmaya katılanların % 54'ü online din hizmetlerinden oldukça memnun kaldığını ifade etmiştir. Katılanların % 37'si bu dini hizmetleri tatminkâr bulurken, gönüllülerin pek azı (% 9) bu şekilde verilen din

hizmetlerini tatminkar bulmadığını belirtmiştir. Bir önceki ay dini hizmetlere online katılan 3,740 kişilik gruba, televizyondan veya online din hizmeti almaya başlama zamanları sorulmuş, % 46'sı Covid-19 salgınından önce cevabını vermiştir. Gönüllülerin yarından fazlası online din hizmetleriyle Covid-19 salgını sürecinde tanıştığını ifade etmiştir. Bu sonuçlardan anlaşılıyor ki Amerikalıların online dini ibadetlere katılımı, Covid-19 pandemi döneminde artmış bulunmaktadır.

Pandemi dönemindeki çeşitli kısıtlamalar, izolasyonlar ve karantina uygulamaları sonucunda toplumumuzun dini hayatındaki değişimlere baktığımızda karşımızda hem bizi ferahlatan hem de canımızı yakan olumsuz durumları görmekteyiz. Çapcıoğlu bir akademisyenle birlikte yaptığı bir alan araştırmasında (Çapcıoğlu, Kaya, 2021), Pandemi döneminde ülkemizdeki din hayatına din görevlilerinin gözünden bir mercek tutmuştur. Bilindiği gibi din görevlileri, toplumumuzda Corona Virüs sürecini hem derinden yaşayan hem de cemaatiyle yoğun iletişiminden dolayı, dini hayatın yaşanma ve algı düzeyinde önemli bir veri kaynağı durumundadır.

Bu çalışmada elde edilen verilere göre küresel salgın süreci, insanların ölümü hatırlama düzeyinde hissedilir bir artışa yol açmıştır. Ölüm gerçeği karşısında kendilerini çaresiz hisseden gönüllüler, yakınlarının kaybının yanında televizyonlardan her gün izledikleri ölüm ve vak'a sayılarının artışı, onların ölümü daha yakından tecrübe etmelerini sağlamıştır. Bununla birlikte bu dönemde ölüm gerçeği hakkındaki farkındalığın artması, onları ahiret hayatını daha çok düşünmeye ve ahirete hazırlık konusunda daha yoğun bir muhasebe yapmaya sevk etmiştir (Çapcıoğlu, Kaya, 2021, 129). Ayrıca salgın karşısında bilimin artan virüs vakalarıyla başa çıkmada yetersiz kaldığını, kendisinin çaresiz ve aciz kaldığını fark edenlerin, dünyanın faniliğini, nimetlerin değerini kavrayanların bu muhasebeyi derinleştirdiklerini de ifade etmişlerdir (Çapcıoğlu, Kaya, 2021, 133).

Araştırmaya katılan bazı gönüllüler, Corona Virüs'ün dünyada bu ölçüde yaygınlık kazanmasında, Allah'ın iradesi, izni ve takdiriyle tecelli eden ilahi kaderin bulunduğu, insanların yaptığı kötülüklerin sonucunda verilen bir musibet, bir imtihan şeklinde değerlendirmiş, bir kısmı da kötü niyetli insanların ürettiği bir hastalık şeklinde değerlendirmiştir. Gönüllüler, ilahi iradenin bu tecellisinin salgının arka planındaki görünmeyen sebepleri sadedinde, insanların işlediği günahlar, azgınlıklar, fitne ve fesadın yaygınlık kazanması, adaletin sağlanamadığı bir toplumsal sistem ve zulüm görenlerin feryadı gibi hususları belirtmişlerdir (Çapcıoğlu, Kaya, 2021, 30-34).

Araştırmaya katılan din görevlilerinden bazıları ölüm korkusu, yaratıcının korumasına ihtiyaç duyulan olağanüstü zamanlarda ifa edilen ibadetler ve maneviyat arayışı sebebiyle dindarlığın arttığını; diğer bazıları ise cami ve Kur'an kurslarının kapatılması ve cami cemaatinin azalmasından dolayı dindarlığın azaldığını ifade etmişlerdir (Çapcıoğlu, Kaya, 2021, 40-45).

Araştırma verilerinden, salgın döneminde din görevlilerinin cemaatiyle iletişim, görüşme ve dayanışma motivasyonlarında önemli bir yükseliş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim çevrelerinde Corona virüse maruz kalanların iyileşmek için kendilerinden dua ve Kur'an okumalarını talep ettiğini ifade eden gönüllüler, hastalar arasında namaza başlayan, daha fazla ibadete yönelen, helallik talep eden, tevbe istiğfar ederek maneviyatını güçlendirmeye çalışanları gözlemlemişlerdir. Ayrıca hastaların din görevlilerine ölüm ve sonraki hayat ile ilgili sorular sorarak onlardan telefonla manevi destek aldıkları belirtilmiştir. Anlaşıyor ki din görevlileri salgın sürecinde cemaat ve kursiyerlerle daha sıkı iletişimde bulunmuşlar, birebir telefon görüşmeleri yoluyla canlı sohbetler, WhatsApp grupları ile bilgilendirmeler ve ziyaretler yapmışlar, Vefa Destek Grupları vasıtasıyla onlara destek olmuşlardır (Çapcıoğlu, Kaya, 2021, 45-55). Din görevlileri, hastalık karşısında inancın ve manevi motivasyonun iyileştirici rolüne dikkat çekerken, inancı güçlü fertlerin Allah'a daha çok yönelip ortaya koydukları teslimiyetçi tutum ve davranışlar sergileyerek hayata bağlandığı, teselli bulduğu, moral ve motivasyon kazandığı, dua ve tevbe istiğfarı daha halisane yaptıklarını ifade etmişlerdir (Çapcıoğlu, Kaya, 2021, 50-55).

2.2. Pandemi Dönemi Araştırmalarındaki Olumsuz Sonuçlar

Çapcıoğlu ve Kaya'nın (2021) çalışmasında gönüllüler, salgın sürecinin ilk zamanlarında önce kendini düşünerek bencilce davrandıklarını ifade etmişlerdir. Sürecin başında yağma, stokçuluk ve fırsatçılık yapan birçok insan olduğunu, bunun da toplumun ahlaki kodlarındaki problemlerden kaynaklandığını belirterek, olağanüstü dönemlerde insanın iç dünyasının, değer yozlaşmasının ve bilinçaltı kodların ortaya çıktığına dikkat çekmişlerdir. Bu yapıların örnekleri arasında temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını aşırı yükselterek, haksız kazanç elde etmeye çalışanlar bulunmaktadır (Çapcıoğlu, Kaya, 2021, 48-54).

Araştırmaya katılan din görevlileri Covid-19 salgınının 65 yaş üstü fertlerin psikolojik durumlarını ve toplumsal hayatlarını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Gönüllüler, bu yaş grubundaki kişilerin izolasyon tedbirlerinde dolayı hayat alanlarının daraldığını, yakın çevreleriyle ilişkilerinin kesildiğini ve sosyalleşme

ortamlarının kısıtlandığını gözlemlemişler, bu sebeple yaşlıların gözden çıkarıldıkları hissine kapıldıkları ve yalnız ölme endişesi taşıdıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca salgın sürecinde yaşlıların umutsuzluk, korku, karamsarlık, endişe, mutsuzluk, pişmanlık, bunalım vb. duygusal gerilimler yaşadıkları belirtilmiştir. Bu duygusal gerilimlerin neticesinde bazı yaşlı bireylerin köye döndükleri tespit edilmiştir (Çapcıoğlu, Kaya, 2021, 59-64).

Araştırmaya katılan din görevlileri corona virüs döneminde cami cemaatinin genç-yaşlı profilinde bir değişim görmemekle birlikte cemaate katılan fertlerin sayısında hissedilir bir azalma gördüklerini beyan etmişlerdir. Gönüllüler, toplu ibadete katılımın azalmasının, risk algısının yükselmesinden kaynaklandığını belirtmişler, ayrıca vakit ve Cuma namazlarına katılımın azalmasının, salgın sürecinin bitmesinden sonra bir süre daha devam etme ihtimalinin olduğunu ifade etmişlerdir (Çapcıoğlu, Kaya, 2021, 133).

Sonuç Yerine

Corona Virüs'le mücadele sürecinde bütün dünyada risk algısı yükselmiş, güven algısı düşmüştür. Salgının etkisiyle ortaya çıkan endişe ve şok nedeniyle görülen bu manzara, zaman içinde yerini normalleşmeye bırakmıştır. Ferdi ve sosyal hayatta bu durumdan en fazla etkilenen alanlardan biri de dini hayat alanıdır. Nitekim dini eğilimlerini başarıyla yöneten fertlerin bulunduğu ortamların, sürecin geleceğine ilişkin güven algısının yükselmesine katkı sağladığı; aksi olduğunda karşımıza risk algısı yüksek bir manzara çıktığı görülmüştür. Bunun tek istisnası, kriz zamanında ferdi hayatının kontrolünü toplumsal hayatın bunaltıcı havasının dışında tutabilen insanlar olmuştur (Çapcıoğlu, 2020, s. 88). Aslında böyle olağanüstü zamanlarda salgınlara her yönden hazır olmak için sağlık, ekonomi, eğitim, tarım ve hayvancılık alanlarında yapılan çalışmaların sürdürülebilir hale getirilmesi son derece önemlidir. Ekonomik kalkınma, adil gelir dağılımı ve sağlık arasındaki karşılıklı ilişkiler, güvenli gıda ve su temini, kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşım ile sistematik sağlık politikalarının hazırlanmasına ihtiyaç vardır (Öztürk, 2020, s. 91). Siyasal iradenin ve toplumsal politika yapıcılarının, pandeminin sadece sağlık ve ekonomi sektöründe değil, toplumsal hayatın diğer alanlarına etkilerini de gözetmesi gerekmektedir. Corona Virüs salgınları gibi küresel etkileri büyük olan hadiselerle hazırlıksız yakalanmamak için uygulanabilir ve etkin politikalar tasarlamak, gerekli tedbirleri almak, yaşananlardan ders çıkarmak, bilinçli ve sürdürülebilir bir yönetim stratejisi tasarlamak ve oluşması muhtemel riskleri fırsata çevirmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Argyle, Michael (2006). "İbadet ve Dua". (çev. Mustafa Koç). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (21), ss. 317-338.
- Çapcıoğlu, İhsan (2021). "Salgın Döneminde Ramazanla Hayat Bulmak". (ss. 117-131). Şifa Ayı Ramazan. *Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*.
- Çapcıoğlu, İhsan ve Akyüz, Niyazi, (2023). "Covid-19 Sürecinde Sosyal ve Dini Hayatta Değişimin Beraberinde Getirdiği Riskler ve Fırsatlar Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Manas Din Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 55-60.
- Çapcıoğlu, İhsan ve Kaya, Emine (2021). *Pandemi Döneminde Türkiye'de Dini Hayat Din Görevlileri Örneğinde Dini Hayata Genel Bir Bakış*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Koç, Mustafa (2005). "Ruh Sağlığı ile Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım". *EKEV Akademi Dergisi*. 9 (24), ss. 11-32.
- Kula, M. Naci (2002). "Deprem ve Dinî Başa Çıkma". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1, ss. 234-255.
- McClain, Brooke Auxier and Colleen. "Americans Think Social Media Can Help Build Movements, but Can Also Be a Distraction". *Pew Research Center* (blog), 09 Eylül 2020.
- Öztürk, Recep (2020). "Yeni Normal Dönemde Salgın ile Mücadele Politikaları ve Hazırlık Çalışmaları". Muzaffer Şeker, Ali Özer ve Cem Korkut (Ed.). *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği* (ss. 77-93). 1. Baskı. *Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara: TDV Yayın Matbaacılık Tesisleri*.
- Yapıcı, Asım (2007). *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Çapcıoğlu, İ., Akyüz, N., (2023) "Covid-19 Sürecinde Sosyal ve Dini Hayatta Değişimin Beraberinde Getirdiği Riskler ve Fırsatlar Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Manas Din Bilimleri Dergisi*, 02, 02, pp. 55-60.

